

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ ТА ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ

УДК 27-243.63:821.161.2.09 (092) Грушевський М.

*БОГДАН КІНДРАТЮК, кандидат педагогічних наук, доктор мистецтвознавства, доцент, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна
ORCID ID 0000-0002-8040-4034
bohkind@ukr.net*

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВІДОМОСТЕЙ ПРО СТВОРЕННЯ І ПОБУТУВАННЯ ПСАЛТИРЯ В "ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ" МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

BOHDAN KINDRATIUK, Candidate of Pedagogical Sciences, Doctor of Art Studies, Associate Professor, Professor of the Bohdan Stuparyk Department of Pedagogy and Educational Management, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine

PEDAGOGICAL POTENTIAL OF INFORMATION ABOUT THE CREATION AND USAGE OF THE PSALTER IN THE HISTORY OF UKRAINIAN LITERATURE BY MYKHAYLO HRUSHEVSKYI

У статті вперше розглянуто педагогічний потенціал відомостей про створення і побутування Псалтиря в шеститомній "Історії української літератури" М. Грушевського. Вони згадані серед інформації про музику. Упорядковані факти підтверджують розвій духовності нашого народу, оригінальність у трактуванні інтернаціонального матеріалу, допомагають краще усвідомити внесок у світову культуру, зокрема, справу популяризації Біблії, інтерпретації її відомостей.

Ключові слова: "Історія української літератури", М. Грушевський, цар-митець Давид, музика, Псалтир, гімназії, ліцеї, навчальні курси.

Summary. This is the first study dedicated to the pedagogical potential of the information on the creation and usage of the Psalter in the six-volume History of Ukrainian Literature by M. Hrushevskyi. These mentions are located among the information about music. The compiled facts confirm the development of the spirituality of our people and originality in the interpretation of international material, as well as help to better

understand our contribution to world culture, in particular the popularization of the Bible and the interpretation of its content.

Key words: "History of Ukrainian Literature", M. Hrushevsky, king-artist David, music, Psalms, gymnasiums, lyceums, training courses.

Мета: привернути увагу до педагогічного потенціалу систематизованих відомостей зі сторінок "Історії української літератури" М. Грушевського, що стосуються народних уявлень про створення і побутування Псалтиря й одного з його мітологічних творців – старозавітного царя-співця Давида.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У багатому духовному житті народу, відображеного М. Грушевським (1866–1934) у шеститомній Історії української літератури, є чимало відомостей про побутування в Україні Псалтиря та одного з його творців царя-митця Давида (бл. 1039 р. до н. е. – 969 до н. е.). Вони згадані істориком у цьому дев'ятикнижжі серед музик, їхніх звучних інструментів, вокальних жанрів, розвоєм дзвонарства і скомороства тощо.

Фундаментальна праця відомого дослідника зі світоглядом позитивіста спеціально не використовувалась як джерело відомостей про створення Псалтиря, одного з його мітологічних авторів, побутування цього збірника піснеспівів в Україні, народну увагу й шанобливе ставлення до них. Пояснюють відсутність широких звернень до Історії української літератури Михайла Грушевського, на наш погляд, недавні табу на використання його творів, пізня публікація всіх її частин, їхній значний обсяг, остоорога окремих дослідників до результатів наукового, зокрема, даного літературознавчого доробку. Його значення не тільки в різноаспектному фактичному матеріалі, дібраному з найдавнішого фольклору, писемної словесності, епосу, народної християнської поезії і легенд, полемічних праць, а й у глибокому аналізі явищ літературного процесу, методологічних новаціях, талановитих думках при поясненні результатів. Зібрані твори завдяки певному комплексу методів вивчення розкрили чимало цікавих відомостей про музику, її тематику й образи.

Аналіз досліджень і публікацій. Уже систематизовано відомості з Історії української літератури М. Грушевського про музичні інструменти, згадки тут про розвій дзвонарства, діяльність середньовічних музикантів, зокрема, музик-інструменталістів, акторів-лицедіїв, співаків, якими

були скоморохи, відтінено вокальні жанри княжої доби, окреслено Страшносудних музик. Усе це розвивалося в описаному своєрідному культурно-мистецькому просторі середньовічної України (*Кіндратюк, 2016–2017*). У цьому ряду віднаходяться чимало тих відомостей, що стосуються Псалтиря і старозавітного царя Давида – одного, як нині встановлено, з імовірних авторів цієї збірки піснеспівів. Підтвердженням її значимості є Київський Псалтир 1397 року як один з найдосконаліших взірців української рукописної книжності епохи Ренесансу (пам'ятку переписав церковнослов'янською в Києві протодиякон Спиридоній; її оздоблюють 302 мініатюри (нині вона в Санкт-Петербурзі, Росія). Ще підкріплюють значення Псалтиря згадки про нього, приміром, у фундаментальній праці Історії мистецтва від найдавніших часів до сьогодення (*Фартінг, 2019, с. 86, 133, 191*), зображення Давида-псалмопівця на шедеврах малярства, скульптури, графіки (*Фартінг, 2019, с. 148, 179, 208*). Однак ще нема окремого узагальнення про створення та побутування Псалтиря в українському літературному просторі доби Середньовіччя, ранньомодерному часі. Такі відомості актуальні для формування українознавчих компетентностей здобувачів і здобувачок загальної середньої та вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пропаганді значимості у прославі Бога музикою сприяє Біблія – основне джерело віри. У ній особливе значення посідає Псалтир, його 149-й і 150-й псалми – своєрідний гимн музиці. Вони нагадують про потребу вихваляння Господа за допомогою музичних інструментів. Закликається величати Його всіма музичними знаряддями – сурмами, псалтирем і гуслами; пропонується брати для хвали тимпан (нагадує малий бубон) і хоровий спів, виславляти на струнах і органах (у християн Східного обряду вва-

жають музичними знаряддями сили людського тіла й духу, якими, відповідно до Нового завіту, треба возвеличувати Бога). Рекомендується оспівувати Його з гармонійними кимвалами (мабуть, мовиться про цимбали, а не маленькі мідні тарілкоподібні диски), що голосять радість, адже "все, що живе й рухається, має хвалити Господа".

Думки Михайла Грушевського, його опис як результат захоплення віртуозністю народного письменницького колективу допомагають глибшому розумінню почерпнутих з творів відомостей про Псалтир, його мітологічного автора, оцінці актуальності зібраного матеріалу і неперехідної вартісності. Адже в розгляді початків і розвою словесного мистецтва та зв'язки з іншими видами людської діяльності, формування мови з творення поетичних образів дослідник писав: "Кожна, можна сказати, фраза і кожне слово являються поетичним образом, викликаним емоцією й уявою творця, який передає його слухачеві так, як поет передає поетичний образ, артистичний твір" (*Грушевський, 1993, т. 1, с. 59*). Науковець відзначав відбір влучних слів, образів. Своєрідний дух епох і регіонів України, ситуацій створення Псалтиря та їх опис передають не тільки слова в цитованих історичних фрагментах творів, а й характерна мова його викладу. Водночас він закликав використовувати вказівки світової етнографії, а не самої тільки слов'янської чи індоевропейської, що наближає "нас до розв'язання головної проблеми: оцінки української оригінальності в трактуванні інтернаціонального матеріалу" (*Грушевський, 1993, т. 1, с. 368*).

Привертають увагу відомості з народної культури про виникнення Псалтиря. Подано з Канівщини розповідь, де сказано, що коли "цар Давид кінчав Псалтир, та не знав як закончати: і на умі вертиться, та не згадає, бо жаби клеко-тять і мішають. Давид думав-ду-

мав, а послі і налавав, каже: а, прокляті жаби, мовчіть, не мішайте. А жаби кажуть: що ти нам загадуєш мовчати? всяке диханіє да хвалить Господа! – А справді, справді, – каже тоді Давид да й закінчив псалтир цими словами, а жаб поблагословив" (*Грушевський, 1994, т. 4, кн. 2, с. 117–118*). Так народний геній пояснив завершення Псалтиря закликом до восхвалення Господа різними засобами.

Постання Псалтиря, його святість є в оповіданні, занотованому Степаном Руданським (1834–1873) на Поділлі. Після того, як Давид навернувся до Бога (*став християнином*), "все було тільки й робив, що писав святії пісні та грав їх на гусях; і писав він та й писав, і як списав уже цілую книгу, то і розрізав листи та й кинув на море. Ті листи, що були не святі, то ті потонули, а ті, що були святії, ті плавали собі по морі. Ото ангели і зібрали ті листи та й понесли до Бога, а Бог їх перечитав та й казав передати людям. От звідки то почалась наша Псалтир" (*Грушевський, 1994, т. 4, кн. 2, с. 118*). Зазначено, що в таких оповіданнях є фрагменти апокрифічної повісті про нього, але різним способом позмінювані. Вони відомі у південнослов'янських списках уже від XIV ст., у східнослов'янських – від XVI в. "Наші опубліковані Франком і Петретцом із кількох галицьких текстів XVII в." (*Грушевський, 1994, т. 4, кн. 2, с. 118*). У перекладі одного з них розказано про Давида, котрому заважали жаби писати псалтир. Після залагодження конфлікту з ними вони "проговорили... "рівно". Тоді цар-поет написав: "Всяке диханіє да хвалить Господа!" (*Грушевський, 1994, т. 4, кн. 2, с. 118*).

Значимість псалмів згадана в іншому західноукраїнському фрагменті. Довідуємося, що "списав Давид Псалтирю: всіх псалмів 365, і залив псалтир оловом і кинув у море, рече: "Коли се слово праве, нехай вийде з моря, коли зле – там загине і лишиться". По смерті Да-

видовій закинув Соломон мережу в море, витяг олово і знайшов псалтир, і знайшов всіх псалмів 151. І то проповідав мирові, і наповнився мир пісень псалтирних" (*Грушевський, 1994, т. 4, кн. 2, с. 118*).

Сутність музикантів, зокрема поета-співця Давида, сприйняття людьми краси звучання музики, а саме співу в супроводі гусел, використання її як засобу виманювання віднаходиться у старих Патериках. Тут оповідається про відсилання ангелів по душу праведного вбогого, і Божі посланці кличуть її з тіла. Коли вона не виходить, направляється Давид з гусями й небесні співці. Завдяки їм душа виходить послухати райський спів й сідає ангелам на руки. Посланці несуть її з радістю до неба (*Грушевський, 1994, т. 4, кн. 2, с. 261*).

Давне усвідомлення функції Псалтиря, метафоричне розуміння ролі музики в прославі Бога є у Слові, написаному до XII-го або на початку XIII-го століть Георгієм, чорноризцем Зарубської печери (колишнього монастиря над Дніпром). У повчанні духовному синові рекомендується остерігатися "веселих людей": "скомореха... і гудця и свирця не уведи в дом свой глума ради"! Бо то дявольські прислужники, і хто любить "глум", той поганин і з християнами честі не має: "то єсть краса и радость бьсящихся отрокъ, а крестьяньски суть гусли прькрасная доброгласная псалтыря, еюже присно должьни есмы веселитися къ пречистому владыць милоствому Христу Богу нашему" (*Грушевський, 1993, т. 3, с. 131*). Певно, тут мається на увазі, що з Псалтиря треба виконувати пісні (був ще давній струнний інструмент – псалтир, на якому грали щипком: пальцями чи за допомогою плектра – єврейський кіннор, німецька ротта, трикутна арфанетта).

Мистецька діяльність Давида, зосібна образ гри на струнному інструменті та її функція, спосіб

видобування звуку, його магічність згадані в надзвичайно цікавому й поетичному творі, як називає М. Грушевський *Слово Адама в аді до Лазаря*, або *Повість о Лазаревім воскресінні*. Так, у *Пісні про убогого Лазаря* сказано: "Коли пророк Давид доторкався перстами до живих струн, вони самі славили велич Божу". Про спосіб гри на гусях, майстерність виконавства зустрічаємо в іншому фрагменті *Повісті*: "Рече Давидъ въ преисподнемъ адъ съдя, / накладыа читыя персты на живыя струны / и удари в гусли и рече <...>. / "Уже бо слышу пастыри – свиряють въ вертепъ" (*Грушевський, 1993, т. 3, с. 213, 215*).

Псалмопівець Давид ще згаданий у *Повісті* в такому контексті: "А Давида ты, Господи, / самъ прославиль еси на земли, / и даль еси ему царствовати надъ многими, / а той съставиль псалтырь и гусли, / то что той, Господи, съгръшилъ єсть? / А и той здъ же с нами мучитєся въ адъ семь" (*Грушевський, 1993, т. 3, с. 219*). Із цього викладу стає зрозумілішою доля Давида, котрий зображений зачинателем-творцем, майстром гри на музичних інструментах. Ще рядки тлумачимо як дію мистецтва на людські душі, возвеличення музикування, яке захоплює їх.

Спів і гра Давида в пеклі згадані в іншому фрагменті *Повісті* (її за поетичні вартіності треба розмістити, на думку М. Грушевського, "між найвизначнішими пам'ятками староруської доби" (*Грушевський, 1993, т. 3, с. 222*)). Для підтвердження мистецьких цінностей твору, кращого їх відчуття дослідник дав свій переказ.

Мистецька діяльність Давида описується по-різному. Серед доказів стосовно самостійності й оригінальності *Повісті* історик віднайшов у похвалі твору одного з його списувачів згаданий заспів "Давидъ съдяй накладыа читыя персты на живыя струны, – мы же приємше трость скоропис-

ную сь черниломъ и бумагу" (*Грушевський, 1993, т. 3, с. 225*).

Співи псалмів застосовувалися в бичувальній практиці, яка із середини XIV ст. широко впровадилася в західноєвропейських країнах, зокрема тих, що межували з галицько-волинськими землями. У квітні 1349 року зафіксовано перший прихід бичівників з Чехії до Магдебурга; інша велика ватага у травні приходить до Вюрцбурга (Польща); за кілька місяців така братія наповнила всю Німеччину й ішла далі. "Коли ж вони хотіли "каятись", як вони звали своє бичування, і робили це щонайменше два рази денно, перед полуднем і по полудні, то вибирали для цього якесь просторе місце – цвинтар або царину, і йшли туди в тім же святковім порядку, як при вході до міста, при дзвонах і співі тієї ж псалми" (*Грушевський, 1995, т. 5, кн. 1, с. 47–48*). Ця ж музика лунала при їхньому поверненні до міста в монастир.

Розвою музики, співу псалмів допомагало її уведення в "сім вільних наук". У підрозділі *Лисання філософічні: Річи Мойсея Єгиптянина* зазначено, що це ско-рочений переклад трактату Мойсея Маймоніда (1135–1204). В оригіналі трактувалися не тільки чисто логічні дефініції, а й філософські. Завдання твору, який, окрім іншого, привертав увагу до вивчення музики, викладене в передмові: "Збудить серце учениково до премудростей седми и до великихъ книгъ лоичныхъ" (*Грушевський, 1995, т. 5, кн. 1, с. 91–92*). Підручник мав служити першим ступенем до повного викладу логіки (*Великих книг лоичних або Довгої логіки*), що є базою "седми премудростей" – середньовічного тріувіма і квадривіума, "семи свободних наук" (після арифметики, геометрії слідувала "співалная (музика)" (*Грушевський, 1995, т. 5, кн. 1, с. 91*).

Серед ознак духовного руху на переломі XV і XVI ст., що мали, на наш погляд, неабиякий вплив на розвиток музики, відзначено

два явища. Їх зауважили "вже в цім часі, хоча свого розвитку доходять тільки в XVI в. Одне – се змагання громадянства (передусім, його провідних верств, аристократичних вершків) добути вирішальний голос у справах церкви; друге – це організація братств" (*Грушевський, 1993, т. 5, кн. 1, с. 107*). Зміцнювало останні своя друкарня та школи. Завдяки їм швидше розповсюджувалися богослужбові книги, школярі краще вивчали практику богослужінь, опановували піснеспіви, зокрема з Псалтиря (*Грушевський, 1995, т. 5, кн. 1, с. 45–46*).

Кращому сприйманню відомостей з Псалтиря, його виконанню сприяла еволюція української мови. У стеженні за цим корисні думки М. Грушевського: "Уже старі церковні устава в цім характеристичні: вони говорять короткою, лапідарною мовою законів, а не риторичними плетіннями старого літературного стилю. Процес формування цієї нової мови від записів *Руської Правди* через грамоти Володимира Васильковича († 1288) і Мстислава Даниловича (1264 – після 1292) 1280-х рр. ..., через договірні, надавчі, купчі, межові грамоти XIV в. ... підводить нас до сього моменту, коли ця нова мова починає вживатись у книжності, – власне, в часах гуситських впливів. У чотирьохвіковій історії свого розвитку ... вона все більш розгублює елементи староболгарської книжної мови..., зближається з живою мовою, з одного боку, з другого – поступово переходить через офіційні впливи чеські, польські і білоруські – в залежності від мови і термінології діловодства державних установ" (*Грушевський, 1995, т. 5, кн. 1, с. 111*).

Уточненню тексту Псалтиря сприяли заходи стосовно виправлень слов'янських текстів церковних книг за допомогою оригіналу Старого Завіту. Певно, що переклади посполитою мовою допомагали кращому розумінню піснеспівів, глибшому сприйман-

ню їхніх відомостей (*Грушевський, 1995, т. 5, кн. 1, с. 111, 135*).

Чимало повідомлень про Псалтир віднаходиться у друкованих книгах Франциска Скорини (1486–1551). Його історик вважав передусім діячем Білорусі й трактував типовим речником "того спільного "західноруського", як-то називали, чи українсько-білоруського тогочасного культурного руху, що характеризує однаково і життя білоруське, і українське, а празький період вважаю спеціально тісніше зв'язаним з життям Західної України, ніж Білорусі" (*Грушевський, 1995, т. 5, кн. 1, с. 140*). Серед видань Ф.Скорини названо Псалтир (датований 6 серпня 1517).

Укріплює віру у естві Святого письма як давнього засобу розповсюдження музичних відомостей і педагогічних основ їх засвоєння увага до перекладацької праці Ф.Скорини, видрукування Біблії (вважав її енциклопедією людського знання): "Святоє письмо все иные науки превышает... Ту науцение седми наукъ вызволеньхъ достаточное: Хочеш ли умети граматику или по-руску говорить – грамоту, еже добре чести и мовити учить, – знайдеши в зуполной Библии Псалтыру – чти ее!... Восхоцеш ли пакъ учитися музыки, то есть певници, – премножество стихов и песней святых по всей книзе сей знайдеши" (*Грушевський, 1995, т. 5, кн. 1, с. 141–142*). Відзначено прагнення Ф.Скорини зробити біблійний текст загальнодоступним, зрозумілим і намір дати Біблію як повнішу, "спопуляризувати як могутній в його очах засіб не тільки релігійний, а й просвітний" (*Грушевський, 1995, т. 5, кн. 1, с. 142–143*). Серед інших перекладів Ф. Скорини виділено видану у Вільно *Малу подорожну книжицу*, що, окрім Псалтиря, містить Часословець, акафісти й канони, календар з місцевими святами.

У простеженні за еволюцією мови Псалтиря корисними є відомості про перекладацькі публікації,

що відображають тогочасну вимову й написання. При цьому треба пам'ятати заувагу історика: "Одні книги Скорина друкує в традиційнім церковнослов'янським тексті, додаючи тільки на берегах пояснення незрозумілих слів – так виданий був у Празі Псалтир, у Вільні Апостол – у цілості, а в інших книгах цю методу Скорина практикує в тих розділах, які бере з церковнослов'янського тексту. Інші він більш вільно виправляє в самім тексті, вважаючи на чеський переклад 1506 р." (*Грушевський, 1995, т. 5, кн. 1, с. 144–145*). У такому вивченні допоможуть богослужбові книги, надруковані до осені 1491 року церковнослов'янською мовою в краківському видавництві Швайпольта Фіоля (приблизно 1460-го – 1525/1526) (*Грушевський, 1995, т. 5, кн. 1, с. 154*).

Пропагуванню інформації з Псалтиря сприяла творчість Івана Вишенського (1545/1550 – після 1620). Використанню збірника допомагало ратування аскета за ретельне проведення богослужень добового кола. У *Листі до Домнікії* він їдко висміює малоосвіченість: "Теперешніє наши новые рускіє философы не знают в церкви ничтоже читати – ни тоє самое Псалтири ни Часослова" (історик зауважує: "Се основа всього для Вишенського!") (*Грушевський, 1995, т. 5, кн. 2, с. 246*).

Зміцнювали канонічні приписи Псалтиря, його глибоке розуміння заклики відомого полеміста друкувати всі богослужбові книги й устави слов'янською мовою (*Грушевський, 1995, т. 5, кн. 2, с. 114*). Подібна увага до потреби дотримуватися церковних канонів при виконанні богослужбових співів знову звучала у праці знаного проповідника аскетизму Терміна о Лжи. Тут він виступав проти мудрувань в уставних приписах (*Грушевський, 1995, т. 5, кн. 2, с. 154*). В одному з його розглянутих писань згадано Давида, який "певец сыномъ церкви

припъваетъ, играя духомъ". У покликанні ретельний дослідник, пояснюючи слово *играя*, розтлумачує, що воно в рукописі має дещо інше написання: "игрфсе, играя – поправка Голубева (Степан Голубев, 1848–1920); але, може, тут: арфе?" (*Грушевський, 1995, т. 5, кн. 2, с. 241, 261*).

Хто вголос читає Псалтир, зокрема, прагне розкрити образний зміст псалмів, варто пам'ятати вимоги І. Вишенського до літературного викладу: "Прочитані з відповідними паузами, інтонаціями, підчеркуванням сильних місць і декламаційним відтінюванням іронії, пафосу, з-поміж спокійного інформаційного потоку гадок, – тоді доперва ті писання набирали "своєї правди", віддавали хід гадок, темперамент, емоцію автора – і робили відповідне враження" (*Грушевський, 1995, т. 5, кн. 2, с. 84*). Закономірно, що й реципієнтам читаного варто звертати увагу на присутність таких інтерпретаційних ознак у характері діяльності псалмопівця.

Про діячів освіти, котрі сприяли розповсюдженню Псалтиря, згадано в підрозділі *Інші літературні сили православного табору 1590-х рр. – львів'яни*. Серед організаторів навчання у школі Львівського братства був дидакал Стефан Куколь-Зизаній (чи Зизаній) (бл. 1570 – після 1633) (*Грушевський, 1995, т. 5, кн. 2, с. 164*).

Про тогочасну музичну освіту дізнаємося з підрозділу Братське шкільництво взагалі і київське зокрема праці Михайла Грушевського. Львівська школа 1586 року стала прототипом діяльності братських навчальних закладів. І це не випадково, адже вона ввібрала в себе, як підсумовує дослідник, головні досягнення тогочасної європейської освіти (*Грушевський, 1995, т. 5, кн. 2, с. 105*). З поданого науковцем, на його погляд, усього цікавого стосовно характеристики тогочасного братського шкільного устрою багато чого стосується музичної ос-

віти, а саме засвоєння церковного чину. При цьому особливу увагу звертали на вивчення Псалтиря, про що мовилося в поданих Герасимом Смотрицьким († 1594) рекомендаціях: "Дѣткам учитися починаючим, Букварь, звычайне рекши, Алфавитарь, з тоиж грамматики вычерпнени, абы склонениям грамматичным з лѣтъ дѣтинных з мовою зараз привыкали, до выученя подаван нехай будет. По Часослова зас и псалтыри (которыи опусканы быти не мают) выученю ся, овая грамматика" (*Грушевський, 1995, т. 5, кн. 2, с. 120*).

Популяризації Псалтиря сприяло його друкування 1598 року церковно-слов'янською мовою в Острозі. Збірник піснеспівів Давида опублікували, як стає відомо з праці знаного українознавця, під заголовком: *Сія книга правило истиннаго живота христіанскаго нарицати ся достойна* (*Грушевський, 1996, т. 6, кн. 1, с. 88*).

Традиції музичної освіти у Львівській братській школі перейняв Петро Могила (1596–1646), куди 1631 року їздив запитати організаційні матеріали для задуманої шкільної реформи. Він напочатку 1631/1632 шкільного року із "зібраними силами" почав організацію школи в Лаврі (*Грушевський, 1996, т. 6, с. 205, 206*). Подальшій популяризації Псалтиря сприяла робота її друкарні. Зацікавлює доповнений науковцем реєстр видань цієї інституції, серед яких чимало богослужбових друків, зокрема Псалтирів (*Грушевський, 1996, т. 6, кн. 1, с. 50–52*).

Висновки та перспективи подальших досліджень. У відтворенні багатого духовного життя українців/українок важливе місце мають відомості про постановня Псалтиря, роль біблійного царя Давида в його створенні, важливість піснеспівів і залучення широкого загалу до них. Значиму роль тут відіграє *Історія української літератури* М. Грушевського, що лише почала бути активним

чинником самоусвідомлення в історії української культури, зокрема музики. Його новаторство дозволило реконструювати давній стан народної творчості, що допомагає вивчити розмашисте побутування в ній музикування, виконання піснеспівів з Псалтиря, прослави Бога музикою. У псалтирознавчих студіях сприяють спостереження історика за еволюцією мови, привернення уваги до давніх текстів, оцінка загальної ситуації в охарактеризованім комплексі течій і впливів. Викладені гадки М. Грушевського запмагають кращому розумінню психології частини людей того часу, зокрема, їхнього ставлення до Псалтиря. Його популяризації сприяли діячі культури, прагнення друкувати загальноприступну й зрозумілу Біблію для простого й посполитого чоловіка. Вагомим чинником такого процесу було не тільки вивчення "семи вільних наук", а й загальна спрямованість освіти в широкій мережі навчальних закладів, опанування їхніми вихованцями співу. Адже тут особлива увага зверталася на засвоєння відомостей з Псалтиря. Упорядковані факти з дев'ятикнижжя знаного українознавця вкотре підтверджують неабиякий розвій духовності нашого народу, сприяють формуванню високої оцінки його оригінальності у трактуванні інтернаціонального матеріалу й допомагають краще усвідомити внесок у світову культуру, зокрема, справу популяризації побутування Біблії, інтерпретації її відомостей. Загалом це особливо значиме в пору нинішньої Великої російсько-української війни. Для перемоги в ній неабияку вагу має усвідомлення українцями й українками своєї ментальності як однієї з гарантій зміцнення наших духовних сил. Запорукою слугують систематизовані нами відомості, які можна використати в роботі з гімназистами/гімназистками, ліцеїстами/ліцеїстками при залученні їх до опанування навчальних курсів *Українська література, Історія України,*

Християнська етика, Усна народна творчість, Музичне мистецтво та інших.

Вивчення *Історії української літератури* М. Грушевського активізує подальші роздуми над рядом питань, що потребують наступних псалтирознавчих студій, передусім, пошуку церковнослов'янських текстів, творів українського епосу XIII–XVII ст., що передували думам, дослідження композицій таких популяризаторів псалмів, як лірники і кобзарі. Джерелом нових відомостей про царя Давида, його музичні інструменти бачаться духовні пісні, твори малярства, скульптури і графіки, зосібна ікони Страшного Суду, їх едукативна спрямованість.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Кіндратюк, Б. (2016). "Історія української літератури" Михайла Грушевського як органологічне джерело. Івано-Франківськ: Видво Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника. 192 с.

Кіндратюк, Б. (2016). Дзвонарство на сторінках "Історії української літератури" Михайла Грушевського. *Українська музика: щоквартальник*, 3 (21), 5–17.

Кіндратюк, Б. (2017). Середньовічні музики на сторінках "Історії української літератури" Михайла Грушевського. *Українська музика: щоквартальник*, 1 (23), 5–15.

Кіндратюк, Б. (2017). Образ скомороства в "Історії української літератури" Михайла Грушевського. *Народна творчість та етнологія*, 2 (366), 22–31.

Кіндратюк, Б. (2017). Вокальні жанри княжої доби на сторінках "Історії української літератури" Михайла Грушевського. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*, 1, 113–120.

Кіндратюк, Б. (2017). Страшносудні музики в "Історії української літератури" Михайла Грушевського та на іконі "Страшний Суд"

XVII ст. із Львівського музею історії релігії. *Науковий щорічник "Історія релігій в Україні"*. Львів: Логос. С. 114–126.

Кіндратюк, Б. (2017). Культурно-мистецький простір середньовічної України в "Історії української літератури" Михайла Грушевського. *Культурно-мистецьке середовище: творчість і технології. Матеріали Десятої Міжнародної науково-творчої конференції*. Київ: НАКККіМ.

Фартінг, С. (2019). Історія мистецтва від найдавніших часів до сьогодення. Харків: Viva. 576 с.

Грушевський, М. (1993). Історія української літератури. (6 т., 9 кн. Т. 1). Київ: Либідь. 392 с.

Грушевський, М. (1993). Історія української літератури. (6 т., 9 кн. Т. 3). Київ: Либідь. 285 с.

Грушевський, М. (1994). Історія української літератури. (6 т., 9 кн. Т. 4). Київ: Либідь. 336 с.

Грушевський, М. (1994). Історія української літератури. (6 т., 9 кн. Т. 4). Київ: Либідь. 320 с.

Грушевський, М. (1995). Історія української літератури. (6 т., 9 кн. Т. 5). Київ: Либідь. 256 с.

Грушевський М. (1995). Історія української літератури. (6 т., 9 кн. Т. 5. Кн. 2). Київ: Либідь. 352 с.

Грушевський М. (1996). Історія української літератури. (6 т., 9 кн. Т. 6). Київ: Либідь. 264 с.

REFERENCES

Kindratiuk, B. (2016). "Istoriia ukrainskoi literatury" Mykhaila Hrushevs'koho yak orhanolohichne dzherelo. Ivano-Frankivsk: Prykarp. Natsional. Universytetu imeni Vasylia Stefanyuka. (in Ukrainian).

Kindratiuk, B. (2016). Dzvonarstvo na storinkakh "Istoriia ukrainskoi literatury" Mykhaila Hrushevs'koho. *Ukrainian music. Scientific journal*, 3, 5–17.

Kindratiuk, B. (2017). Serednovichni muzyky na storinkakh "Istoriia ukrainskoi literatury" Mykhaila Hrushevs'koho. *Ukrainian music. Scientific journal*,

1, 5–15.

Kindratiuk, B. (2017). *Obraz skomorostva v "Istorii ukrainskoi literatury"* Mykhaila Hrushevskoho. *Folk creativity and ethnology*, 2, 22–31.

Kindratiuk, B. (2017). *Vokalni zhanry kniazhoi doby na storinkakh "Istorii ukrainskoi literatury"* Mykhaila Hrushevs'koho. *The Scientific Issues of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University Specialisation*, 1, 113–120.

Kindratiuk, B. (2017). *Strashnosudni muzyky v "Istorii ukrainskoi literatury"* Mykhaila Hrushevs'koho ta na ikoni "Strashnyi Sud" XVII st. iz Lvivs'koho muzeiu istorii religii. *Scientific yearbook "History of Religions in Ukraine"*. Lviv: Lohos.

C. 114–126.

Kindratiuk, B. (2017). *Kul'turno-mystets'kyi prostir serednovichnoi Ukrainy v "Istorii ukrains'koi literatury"* Mykhaila Hrushevs'koho [The cultural and artistic space of medieval Ukraine in Mykhailo Hrushevskyi's "History of Ukrainian Literature"]. *Cultural and artistic environment: creativity and technologies*. Kyiv: NAKKKiM.

Farthing, S. (ed.) (2010). *Istoriia mystetstva vid naidavnishykh chasiv do sohodennia*. Charkiv: Viva, 2019. (in Ukrainian)

Hrushevskyi, M. (1993). *Istoriia ukrains'koi literatury*. (6 Tomakh, 9 Knyhakh. T. 10. Kyiv: Lybid. (in Ukrainian).

Hrushevskyi, M. (1993). *Istoriia ukrains'koi literatury*. (6 Tomakh, 9 Knyhakh. T. 3). Kyiv: Lybid. (in

Ukrainian).

Hrushevskyi, M. (1994). *Istoriia ukrains'koi literatury*. (6 Tomakh, 9 Knyhakh. T. 4). Kyiv: Lybid. (in Ukrainian).

Hrushevskyi, M. (1994). *Istoriia ukrains'koi literatury*. (6 Tomakh, 9 Knyhakh. T. 4. Kyiv: Lybid. (in Ukrainian).

Hrushevskyi, M. (1995). *Istoriia ukrains'koi literatury*. (6 Tomakh, 9 Knyhakh. T. 5, Kn. 1). Kyiv: Lybid. (in Ukrainian).

Hrushevskyi, M. (1995). *Istoriia ukrains'koi literatury*. T. 5. Kn. 2. Kyiv: Lybid. (in Ukrainian).

Hrushevskyi, M. (1996). *Istoriia ukrains'koi literatury*. 6 Tomakh, 9 Knyhakh. T. 6. Kn. 1. Kyiv: Lybid. (in Ukrainian).

Стаття надійшла 8.04.2023 р.
